

BAQSÍ JAPAQ SHAMURATOV DÓRETIWSHI - KOMPOZITOR SÍPATÍDA XALÍQQA TANÍLÍWÍ

Saburova Injigul Jumabayevna

Yunus Rajabiy atındaǵı Ózbekstan milliy muzıka hám kórkem óneri institutı “Dástan atqarıwshılıǵı” kafedrası docenti, Qaraqalpaqstan Respublikasında xızmet kórsetken mádeniyat xızmetkeri.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13974975>

Annotaciya. Bul maqalada Japaq Shamuratov dóretiwshilik kompozitorlıq jolında shıǵarǵan namalarınıń koncertlerde aytılwǵa, xalıq namalarına júdá jaqın házil xarakterdegi qosıqlar shıǵarǵanlıǵı hámde A.Xalimov penen birgelikte pesalar ushın da dóretken shıǵarmaları haqqında sóz etilgen.

Gilt sózi: Qosıq, muzıka, nama, kompozitor, pesa, drama, baqsı, kórkem óner, shıǵarma, dóretpе, mádeniyat, saxnalastırılıwı, akter.

PUBLIC RECOGNITION OF BAKSHÍ JAPAQ SHAMURATOV AS A CREATOR- COMPOSER

Abstract. In this article, the music released by Japaq Shamuratov as a composer was recorded in concerts, humorous pieces very close to folk music, and the works he created for pesas together with A. Khalimov.

Key words: song, music, sound, composer, play, drama, bakshi, art, work, creative product, culture, staging, actor.

ОБЩЕСТВЕННОЕ ПРИЗНАНИЕ БАКШИ ЖАПАКА ШАМУРАТОВА КАК ТВОРЦА-КОМПОЗИТОРА

Аннотация. В данной статье записана музыка, выпущенная Джапаком Шамуратовым как композитором в концертах, юмористические произведения, очень близкие к народной музыке, и произведения, созданные им для песа совместно с А.Халимовым.

Ключевые слова: песня, музыка, звук, композитор, пьеса, драматургия, бакиши, искусство, произведение, творческий продукт, культура, постановка, актер.

Japaq Shamuratov dóretiwshilik kompozitorlıq jolında kem-kemnen tájriybe bolıp júyrik qıyalı oy-sezimi mudamı jańa ırǵaqlarǵa, namalarǵa tolıp, turmıstıń ózi kórsetken ájayıp ózgeris hám waqıyalarına, xalıqtıń talabına say etip jańadan-jańa namalar dóretip shıǵarǵan namaların xalqımızdın miynet jeńisine, xalqımızǵa arnaydı.

Xalqımızdın kúndelikli qolğa kirgizip atırğan tabıslarına, jetiskenliklerine hár bir jańalıqlarına, ilis texnikasınıń jetisip otırğan alğa ilgerlewshilerine, miynet jeńisine arnap “Zemnasos”, “Paxta qosıǵı”, “Pillekesh qızlar”, “Qaharman shopan”, “Gúres”, “Málikajan-mákkejan”, “Batır qızlar” “Toylatar miynet seni”, “Dańqlı watan”, “Xalqım”, “Miynet-baxıt”, “Jańa qala”, “Kosmanavt qızǵa”, “Jeńis baǵı”, «Universalshı dostıma», “Nókisim”, “Sawınshı qızǵa”, “Qızlar qosıǵı”, “Jaylawǵa kel”, qusaǵan taǵıda kóp sanlı qosıqların sulıw ırǵaq, bezekler berip kórkemlik jaqtan jetilistirip qosıqshılar reperturın bayıtıwǵa salmaqlı usıl qosıqlar dóretken.

Japaq Shamuratov óziniń kompozitorlıq jolında joqarıdaǵı atı atalǵan qosıqlar menen birge koncertlerde aytıluwǵa, xalıq namalarına júdá jaqın jeńil janrdaǵı oynaqlı lapar (chastushka) túrindegi házil xarkterdegi qosıqlar shıǵarǵan. Bul qosıqlar kompozitorınıń dórtiwshilik uqıbınıń hár tárepleme óskenligin hár qıylı janrda da jetiskenliginen derek berid.

“Oynasın”, “Tolqın”, hámde “Sonday kúldim” qosıqları kompozitorınıń yoshlı qosıqlarınan orın alıp, bul qosıqlarǵa, oyınlar saxnalastırıwı, sonday-aq háweskerler dógerekleriniń koncert programmaların keńnen orın aldı.

Japaq Shamuratov kóp ǵana massalıq qosıqlar, sazlar, dóretiw menen bir qatarda drammalıq shıǵarmalarǵa, pesalarǵa muzıkalar jazıp, Qaraqalpaq teatr saxnasın kórkemlik jaqtan bayıtıwǵa, respublikamızdın muzıka mádeniyatına óziniń salmaqlı úlesin qosa bildi.

Muzıka pesalarǵa, dramalarǵa kompozitor, Komponentec, Tumanyan, Shafrannikov hám Alimjan Xalimovlarlar menen uzaq jıllar birge islesip, tvorchestvolıq tıǵız baylanısta kóplegen muzıkalar jazdı.

Kompozitor Tumanyan menen birge S.Majitovtıń “Baǵdagúl”, M.Darıbaevtıń “Kóklen batır” pesalarına hám «Gárip ashıq» pesasına, sonday-aq V.Shafrannikov birlikte Jolmırza Aymurzaevtıń «Leytenant Elmuratov» taǵı basqa kóplegen pesalarǵa muzıkalar jazdı.

Qaraqalpaq muzıkasınıń jetik mamalı bolıp jetiliske kompozitor Alimjan Xalimov penen Japaq baqsı Shamuratovtıń kompozitor uzaq jıllar birge islesiwı óziniń jemisin beredi.

Japaq baqsı Shamuratov kompozitor Alimjan Xalimovtan teoriyalıq jaqtan jaqınnan tálim aldı. Qaraqalpaq xalıq namaların jaqsı biletuǵın ataqlı baqsı J.Shamuratovtan xalıq nama-qosıqların Alimjan Xalimovta úyrenip bir-birine járdem berip hám járdem alıp, sońın ala avtorlıqtı Sapar Xojanıyazovtıń “Súymegenge súykenbe” Amet Shamuratovtıń “Aral qızı”, J.Aymurzaevtıń “Aygúl Abat”, Berdaq hám taǵı basqa pesalarına muzıkalar jazadı.

1945-jılı belgili dramaturg Sapar Xojanıyazovtıń “Súymegenge súykenbe” pesası tiykarında jazǵan muzıkalı draması úlken atbısqa eristi. J.Shamuratov hám A.Xalimovlar birinshi Qaraqalpaq muzıkalı komediyasın jaratıp Qaraqalpaq teatr iskusstvosın jańa janr menen bayıttı.

J.Shamuratovtiń “Súymegenge súykenbe” sońınan “Aygúl abat” pesalarına jazǵan muzikaları kórkemligi jaǵınan hám tereń mazmunı menen tamashagóylerdiń dıqqatın ózine tartıp, úziliksiz qızıǵıwshılıq arttıradı. Bul pesalardaǵı jazılǵan namalarda jazılǵanı menen xarakterlenedi. Xalıq qosıqlarınıń ayırıqshalıǵın, bir-birinen ózgeshliklerin, kóp túrliligin hám hár tárepleme jaqsı bilgen hám meńgergen baqsıǵa bul pesadaǵı waqıyaǵa, mazmunına qaray qosıq hám arıyalarǵa say keletuǵın etip xalıqtıń kewlinen shıǵatuǵın dárejede aytarlıqtay etip kompozitor-dóretiwshilik uqıbın iske salǵanın aytıp ótiwge boladı. Usınday úlken sheberlik hám mamanlıq penen taqlanǵan hám qayta islengen, dóretilgen qosıq namalar, arıyalar Aygúl menen Abattıń, Aysanem hám Awezdiń arıyaları kópshilikke keńnen taralıp xalıqlıq iskusstvoǵa xalqımız tárepinen súyip aytatuǵın qosıqlarǵa aylanadı.

Házirgi waqıtta bul qosıqlar koncert programmalarında atqarılıp kelmekte hám tınlawshılar tárepinen jaqsı qabıl alınıp kelmekte.

Sońıń menen birge “Súymegenge súykenbe” komediyası jámiyetshiligimizge keńnen belgili bolǵan hám xalqımız tárepinen súyip tınlaytuǵın milliy repertuarlarımızdın biri bolıp qaldı.

Sońǵı jıllar ishinde “Súymegenge súykenbe” komediyası Respublikamızdan tısqari Ózbekistan, Túrkmennistan, Qırǵızstan, Xorezmniń kóplegen jerlerinde tabıslı qoyılıp tamashagóylerdiń dıqqatın ózine awdaradı. Hár qanday komediyanıń jaqsı shıǵıwına muzıka jetekshi rol atqaradı. Melodiyalıq jaqtan anıq xalıq qosıqları tiykarında jazılǵanlıǵı menen “Súymegenge súykenbe” komediyasındaǵı qosıq-nama arıyaları ayırıqsha dıqqattı ózine awdaradı.

1957-jılı 24-yanvardan 3-fevral aralıǵında Tashkent qalasında ótkerilgen Qaraqalpaq ádebiyatı hám iskusstvosınıń “10” kúnligi Qaraqalpaqstanda muzıka iskusstvosınıń tarıyxında úlken waqıya boldı. On kúnlık Qaraqalpaqstan muzıkası menen draması gúllenip óskenliginiń ayqın gúwası boldı. Onda J.Shamuratov penen A.Xalımovtıń “Súymegenge súykenbe” muzıkalı draması basqada spektaklleri menen tamashagóyler tárepinen qarsı alınıadı. Usı jılları J.Shamuratov penen A.Xalımovtıń “Súymegenge súykenbe”, “Aygúl Abat”, “Berdaq” muzıka dramaları xalqımız tárepinen úlkne qızıǵıwshılıq penen kútip alınıadı.

Ondaǵı jazılǵan qosıq, arıyalar xalqımızdın súyip tınlaytuǵın hám qosıqshılarımızdın súygen qosıqlarına aylanadı hám olardıń kúndelikli koncert repertuarlarınan keńnen orın aladı. “Súymegenge súykenbe” muzıkalı dramasında Aysanemniń arıyalarınan barlıǵıda júdá sheber hám sulıw jazılǵan namalar bolıwı menen bul arıyalardıń kóbisi qızlarımızdın súyip aytatuǵın qosıqlarına aylanadı. Bul arıyalar házirgi kúnde de keńnen aytılıp kiyatır. Olardan “Adınnan”, “Qosıq aysam”, “Gúl shıraylı”, “Awezim” hám taǵı basqada Aysanemniń arıyaların ayırıqsha atap ótsek orınlı boladı. Sonday-aq bul muzıkalı komediyaǵa Godalaqtıń arıyalarınan “Kelsin janan”,

“Bir shıq janım”, “Naz uyqısı”, “Tússin jamalın” basqada kóplegen arıyalardı hám qosıqlardı ayırıqsha atap ótiw kerek.

Bul arıyalarında sol waqıtları sheber atqarğan Toxta Romanova, Gúlخان Sherazievalardıń atqarıwındaǵı Aysenemniń arıyaların tıńlaǵanlar házirde magnit lentasına jazılıp qoyılǵanın efirden úlken súyispenshilik penen tıńlaydı. Sonday-aq Abdulla Sapargalıevtiń atqarıwınaǵı Godalaqtıń arıyaları xalqımız yadınan shıqpaydı.

Ulıwma “Súymegenge súykenbe” muzikalı komediyasınıń sheber saxnalastırılıwı hám akterlar tárepinen júdá jaqsı atqarılıwı, shıǵarmanıń kórkem ideyalıq oyın hár tárepleme tolıq ashıp beriliwi onı úlken tabıslarǵa eristirdi.

Sonday-aq J.Shamurartov penen A.Xalımovtıń, J.Aymurzaevtıń “Aygúl Abat” pesasınıń dáslepki premerası 1947-jıldıń mart ayında qoyılıp, ol teatrdıń eń sátli shıqqan spektaklleriniń qatarınan orın aladı. Pesanıń muzıkası tiykarınan alǵanda Qaraqalpaq xalıq namaları tiykarında jazılıp, olardı taza mazmun, jańa akcentler menen bayıtıp, sheberlik penen islengen, onda Qaraqalpaq xalıq namalarınıń kóplegen jaqsı nama qosıqları bilgirlik hám ustalıq penen orınlı paydalanılǵan. Onda xalıq terme-tolǵawları, salt jırları sıyaqlı dástúr óneri saxnalıq jaqtan biyillestirilip, baqsı jırawlardıń sóz benen taqmaqlap bayan etiw usılları yaǵınıy regitativlik ayırmashılıqları orkestrge tapqırılıq penen ıqshamlastırılǵan. Pesa bastan ayaǵına shekem qosıq penen jazılǵan bolıp, muzıkamız ayılatuǵın dialog penen monologlarda tamashagóylerge oy taslaytuǵın danalıq sózler tiykarında quralǵan. Pesadaǵı kompoziciya, konfliktlerdiń muzıkaǵa baylanıstırılıwı kútá sheberlik penen iske asırılǵan. Bul dramada basqa dramalarǵa qaraǵanda bir dawıslı unison usılınan kóp dawıslı xarlarǵa ótiwi, shıǵarmanıń professionallıq dárejesin joqarlatadı.

Dramada jazılǵan muńlı namalar xor hám orkestrdiń qosılıwında kúsheyip, gúnirengen muńlı sazlar arqalı xalıqtıń ayanıshlı táǵdirin súwretleydi.

Shıǵarmaǵa Qaraqalpaq xalıq qosıqları menen oyınları tiykar etip alınıp, óziniń súwretlewshige, jaǵımtallıǵı jaǵınan tamashagóylerdi ózine tartadı hám qızıqtıradı. Orkestrge islengen orkestrrovkası kútá ıqsham jazılǵan, melodiya tiykarǵı orındı isleydi, milliy koloritti esletedi. Pesanıń uvertyurası xalıq naması Muusa namasına tiykarlangan. Dramanıń tiykarǵı ideyalıq maǵızın ashıp beriwde úlken áhmietke iye bolǵan arıyalardıń biri Abattıń “Aspan jerge jer aspanǵa túskendey”-dep ayılatuǵın arıyası bolıp tabıladı. Bul namanıń muzikalıq xarakteri jaǵınan Qaraqalpaq xalqınıń atqlı baqsısı bolǵan Muwsanıń “Sen yar qal endi” namasına únles jazılǵan.

Solay etip ataqlı baqsı-kompozitor J.Shamuratov Mirzaǵalıy Darıbaevtıń “Kóklen batır” Seyfulǵabiy Majıtovtıń “Baǵdagúl”, “Ǵarip ashıq” pesalarına dáslepki M.Darıbaev variantına,

kompozitor D.Tuamanyan menen óz aldına Asan Begimovtın “Qorlıqtan azat” pesasına, utandarlıq urıs jılları hám urıstan keyin kompozitor A.Xalmiov penen birlikte S.Xojaniyazovtın “Súymegenge súykenbe” komediyasına J.Aymurzaevtın «Aygúl Abat» hám «Berdaq», «Aral qızı» pesalarına, ol kompozitor Viktor Shafrannikov penen J.Aymurzaevtın “Leytenant Esemuratov” hám tağı basqa kóplegen shıǵarmalarǵa muzıkalar jazadı.

J.Shamuartov bir qansha muzıkalı dramalarǵa jaqsı muzıkalar dóretiw menen birge qosıqshı qız-jigitlerdiń koncert repertuarlarına arnapta kóplegen qosıq namalar dóretti.Qosıq, xor,oyınsazların dóretiwinen kópshiliktiń dıqqatın ózine qarattı. El súygen kompozitor-baqsı dárejesine jetisti. Uris jılları mártlikke shaqırıwshı, tıldaǵı miynet jemislerin súwretlewshi qosıqları menen birge, liirkalıq muxabbat qosıqların dóretti.

Ol 1945-jılı Jeńis kúnine arnap pútkil xalıqlıq bayramǵa «Jeńis marshı» atlı sazın dóretti.

Marshlıq hawıjı shadlıqqa tolı, kóterińki yosh benen shertiledi. Muzıkalıq ırǵaqlar, ritmikalıq ózgerisler arqalı xalıq quwanışın tolıq súwretelydi.

Nama ápiwayı, biraq ótkir tásirli hám muzıkalıq tili jaǵınan naǵız xalıqlıq shıǵarmaǵa aynalıp ketedi.

Kompozitordıń dóretiwshilik jolı kem-kemnen keńeyip, turmıstıń barlıq tárepine teńdey itibar berip hár qıylı janrda muzıkalıq shıǵarmalar dórete basladı. J.Aymurzaevtın “Berdaq súygen yar” qosıǵına dóretken naması báhardıń sulıw kelbeti ǵana emes, al miynet báhárinıń barlıq ózgeshliklerin ashıp berdi. Namada usı qásietlerge qosıp báhardıń gózzallıǵı menen paraxat turmıs xalqımızdın kewil kóterińkiligi, waqtı xoshlıǵı, názik lirikalıq melodiyalıq ırǵaqları arqalı tolqınlanıp turadı. Úlken talant iesi bolǵan kompozitor óziniń dóretiwshilik ónerin jetilistirip barıw ushın bárhulla izleniw, úyreniw ústinde jumıs alıp bardı. Onıń júrek tórinen shıqqan “Namárt jigit nege dárkár”, “Tazagúl”, “Ishek-silem qattı meniń”, “Qurdasjan”, “Oynasın”, “Sonday kúldim” tağı basqada kóplegen qosıqları tınlawshılardı yosh baǵıshlap olardı doslıqqa, adamgershilikke, sulıw jańlı hadallıqqa miynetke shaqıradı. Xalqımızdın miynettegi tabısların, jetiskenliklerin, quwınışın táriypleytuǵın táriyp qosıqların dóretiwde-de Japaq Shamuratov úlgi bolarlıq dárejede kóplegen jańadan jańa qosıq namaların dóretip muzıka mádeniyatımızdın rawajlandırıwǵa, barınsha kúsh ǵayratın jumsap xalqımızǵa unamlı qosıq-namaların baǵıshlap keldi.

REFERENCES

1. Айымбетов. Қ «Халық даналығы» Нөкіс «Қарақалпастан» 1988. 144-бет.
2. Адамбаева Т. «Қарақалпақ музыкасының тарийхынан» Нөкіс Қарақалпақстан 1985-ж 27-бет.

3. Жапақ бақсы Шамуратов «Қосықлар хәм намалар» «Қарақалпақстан мәденияты» газетасының редакциясы Нөкис-1995
4. Мақсетов қ. «Халық бақсысы» Нөкис Қарақалпақстан 1970. 52-бет.